

# ISMERETLEN DOKUMENTUMOK MIKSZÁTH KÁLMÁN KÜLÖNÖS HÁZASSÁG CÍMŰ REGÉNYÉNEK VALÓS SZEREPLŐIRŐL

KUNKIN ZSUZSANNA

Az irodalomtörténészek, valamint a Mikszáth-kutatók azon állítását, hogy a *Különös házasság* néhány szereplője nem képzeletbeli figura, és hogy a regény egyes történései valós színhelyen, Párdányon, a jugoszláv–román határ menti vajdasági faluban játszódnak (ma a falu neve Meda), néhány múlt századbéli eddig még nem közölt pecsétetes levél meg egy korabeli kötelezvény is dokumentálja.

Dr. Demkó Pál (1838, Simánd, Arad m.–1904, Nagybecskerek) Torontál vármegye becskerekai képviselőjének hagyatékában található az említett iratok. Arról a Demkó Pálról van szó, aki Nagybecskerek történetében leg-hosszabb ideig volt képviselő (1884-től 1901-ig) a magyar parlamentben, és akinek mandátuma idején a város villanytelepe, kórháza, szőnyeggyára, keskenyvágányú vasútja épült. Irodalmi vonatkozásokban is érdemes személy volt dr. Demkó Pál, aki mint az országgyűlés képviselőháza zárszámadás-vizsgáló bizottsági tagja Jókai-val együtt járt be a Sándor utcai tisztelt Házba. Mikszáth Kálmánt is ismerhette, aki ugyanekkor, a képviselőház 1887–92 évi ülészakájában a könyvtári bizottság tagja volt. Lauka Gusztáv, Petőfi jó barátja pedig mindennapos vendég volt Demkóéknál, ebben a patinás Bega-parti városban. A Demkó család birtoka Párdány közelében volt, a *Különös házasságban* szereplő Buttlerok birtokai mellett, ahonnan Bogdanovich Vilibald, a szóban forgó dokumentumok említettje és a levelek címzettje származik. A Bogdanovichra vonatkozó XIX. századbéli dokumentumokat Demkó István (1881–1976), dr. Demkó Pál fia őrizte meg. Ezekből közlünk néhányat, melyek adalékuul szolgálhatnak Dóry Mariska és Buttler János házasságának meg főleg e két regényszereplő valóságának megvilágításához.

Mielőtt azonban rátérnénk a dokumentumok felsorolására, nézzük meg, ki is volt Bogdanovich Vilibald, kinek a Buttlerok az említett leveleket címezték.

Bogdanovich Vilibald 1813-ban született, katonatiszt volt a 2. huszárezredben, de később kilépett a hadseregből. 1848-ban Torontál vármegye or-

szágyűlési képviselővé választotta Párdányon. Ott volt Pesten az első népképviselési országgyűlés megnyitó ülésén 1848. július 5-én. Ezt a Borsos József és August Pettenkofen-féle litográfia (a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában) bizonyítja. Az ábrázoltak között Széchenyi, Kossuth, Perczel Mór és Deák Ferenc mellett ott van Bogdanovich Vilibald is. 1848 nyarán nemzetőrtiszt, október 27-én címzetes őrnaggyá lett, majd a Torontál megyei felkelő nép vezére és az alezredesi rang viselője. Itt érdemes megemlíteni, hogy Bogdanovich Vilibald kézbesítette Görgeynek a Függetlenségi Nyilatkozatot. A szabadságharc leverése után az aradi várbörtönben raboskodott, majd Pesten a Neugebäudeban sínylődött. 1850 júliusában amnesztiában részesítettek. Ezután párdányi birtokán gazdálkodott, ahol igen nagy gazdagságra tett szert.<sup>1</sup> Ebből a vagyonból Bogdanovich Vilibald jótékonyossági célokra is juttatott, többek között Vörösmarty Mihály árváinak is. Erről Deák Ferenc, a költő gyermekeinek gyámtyja saját kezével 1856. november 21-én nyugtát írt Bogdanovich Vilibaldnak „húsz pengő forintokról”, melyet e sorok írója Párdányi segély Vörösmarty árváinak 1856-ban címmel az újvidéki *Hungarológiai Közlemények* 1982. évi 3. számában közölt.

Bogdanovich Vilibald a múlt század második felében az akkor 3500 lakosú Párdány nagyközségben vezető személyiség volt, Torontál megye jegyzője, több megye táblabírája. Levelesládájából hat pecsétes levél, egy nyugta Deák Ferencről és egy kötelezvény Buttler Jánosnéról a Demkó család jóvoltából megmaradt. A nyolc dokumentum közül hetet írások írták, de rajtuk van azokon is azoknak a személyeknek a saját kezű aláírása, melyek ez esetben bennünket érdekelnek. Három levélen Gr. Buttler Jánosé, kettőn pedig Gr. Buttler Jánosné Döry Catarineé.

Az 1792-ben megtörtént különös kényszerházasság eseményeit Bernáth Dezső, Bernáth Zsiga regényszereplő fia mesélte el Mikszáth Kálmánnak. Ezek a történetek szolgálták később alapul a *Különös házasság* megírásához, melyben az író a történetet 1810-be helyezte át azzal, hogy Döry Catarine grófkisasszony nevét Döry Mariskára változtatta, Buttler János gróf neve azonban a regényben változatlan maradt. Buttler János (1773–1845) és Döry Katalin (1773–1852) közel negyven évig tartó pere, mely még 1794-ben kezdődött a házassági szerződés felbontása ügyében, Buttler Jánosné anyagilag igen keményen sújtotta. Bár a férj holta napjáig, 1845. május 3-ig 5000 pengő forint tartásdíjat fizetett a grófnénak, rokonsága pedig az erdőtelki, hanyi és párdányi birtokokra nézve az özvegyi jogot elismerte, és Buttlerné Döry Katalin életének tartamára lemondtak e javakhoz való minden jogukról, az özvegy 1845 után mégis anyagi gondokkal küzdött. A tény az az 1845. június 29-én keltezett német nyelvű elismervény is bizonyítja, melyet a grófné saját kezűleg írt alá,

<sup>1</sup> Kozma György: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc szereplőinek lexikona*. Kézirat. OSZK Kézírártár (Fol. Hung. 2092)

és amely szerint Buttlerné Bogdanovichtól, a párdányi birtok árendásától 1200 „konvencionális pénzt” vett át előlegként.

A nyugta szövege németül:

„Ich unterzeichnete bestättige hier, mit von Herrn Vilibald von Bogdanovich a'conto der zunächst flüssigen Bárdányer Arenda eintausend und zweihundert Gulden in Conv:entionel/ Münzen in Voraus erhoben zu haben, – dem obgenannten Herrn von Bogdanovich auf den Fall, dass in Folge des mit dem kön:iglichen/ Fiskus aufrechten Processes keine Arenda Zahlung bis 1<sup>ten</sup> December 1. /aufenden J./ahres/ welchen Tag ich als den die Rückzahlung bestimme flüssig gemacht werden könnte, meine zunächst flüssige Erdö Telker Arenda bis auf den Belauf den obigen summen anweisend.

Pest, am 29<sup>ten</sup> Juni 845  
Id est 1200 fr. C. M.

Graf Butler Sándor  
als Bürge

Catarine Gräfin Buttler  
geborene Gräfin Dóry”

A nyugta magyar fordításban:

„Én, alulírott ezennel igazolom, hogy Bogdanovich Vilibald úrtól egyezer kettőszáz forintot konvencionális monétában az esedékes bárdányi árenda címén előre felvettem. Abban az esetben, ha fõnt említett Bogdanovich úrnak az árendafizetés f. é. december 1-jéig, mely napot a visszafizetésre meghatároztam, nem következne be a királyi fiskusnál folyamatban lévő perem miatt, a fõnt említett összeget a legközelebbi Erdö Telki árendából fogom átutalni.

Pest, 845. június 29-én  
Id est 1200 fr. C. M.

Gróf Butler Sándor  
mint kezes

Catarine Buttler grófné  
született Dóry grófnő”

Buttler János halála után Bogdanovich Vilibald levelet kapott Benyovszky Pétertől, melyben többek között az „árendális contractus” hiteles mását kéri. A kérelmet a grófné egy saját kezű mondattal és aláírásával Pesten, 1845.

augusztus 22-én megerősíti. Benyovszky Péter, a grófnő ügyvédje leveléből azt is megtudjuk, hogy a grófi kastélyt kirabolták.<sup>2</sup> Íme a levél:

„Pest, Aug. 22-kén 1845.

Tekintetes Úr!

Ma kaptam tudósítást Bécsből Agens urtól, hogy a' Decretum, melly szerént mind a' M(é)l(tósá)gos Grófnő, mind a' Te(kinte)ttes Úr Repositionális tárgyában hozott . . . vissza . . . Al Ispán Urnak helybe hagyatott, még Al Cancellár Ó Ex(cellenci)ája által alá írva nem lévén még tsak a' napokban fog a' megyéhez le küldetni. – Mihelyt meg érkezend a' Decretum, méltóztassanak T. Kolossy Urral kezét fogva sürgetni és szorgalmazni, hogy a' Brachialis Executió minél hamarabb megessen.

A' M(é)l(tósá)gos Grófnőnek költsége 's fizetései lévén, 2000 p. fra van szüksége méltóztassék a' Te(kinte)ttes Úr a' múlt Majusi . . . hátra lévő Summa behajtására ezen Summát, valamely ide való nagy kereskedőre szóló Irratta mellett, minél előbb felküldeni, mivel 10. nap múlva Erdő Telekre fog a M(é)l(tósá)gos Grófnő utazni, s ottani kastélyát mellyből minden bútorokat ki rablottak . . . – A' Irrattát méltóztassék csak hozzám intézni, szolhat a M(é)l(tósá)gos Grófnő nevére, de szolhat az enyémmre is.

Becses jóvoltába ajánlott különös tisztelettel maradok

A Tekintetes Urnak

alázatos szolgálja  
Benyovszky Péter

Arendalis Contactusának hiteles mássát is méltóztassék felküldeni. A fent iratokat teljesíteni kérem magam is.

Grof Buttler Jánosné”

Buttler János levelei közül egyet választottunk ki, melyben Bogdanovichot arra kéri, hogy obligáció ügyében intézkedjen a szolgabírónál. A levél keltezése 1845. január 26., Erdőtelek. A címzés Párdányba szól. Buttler írnoka Vilibald helyett Vilibárdot, Párdány helyett Bárdányt ír:

„Tekintetes Úr!

Kérem: legyen már szíves valamit írni, – én semmit sem tudok: elküldte é már Buday Ferencz ügyvéd Úr az eredeti obligatiót Torontálba, mi végett az executiót nem tudták végrehajtani. Méltóztasson már valamit ezen perben végezni, és a' Szolga Birót a' ki ebben el fog járni felszólítani, hogy véget vessen a' bajnak. Már a' jövő postán a' Fő Ispánnak Hertelendy Urnak is kénytelen

<sup>2</sup> A rablásra Dr. Dóry Ferenc *Gróf Buttler János házassága* c. könyve (Pécs, 1931) is fényt derít

leszek írni, hogy szorítsa a' Szolga Bírót kötelességének végre hajtására. Ki is kérésem ismételvén, válaszát minél előbb elvárva Üri jó voltiba ajánlott maradok Erdő Telken 26<sup>ik</sup> Januar 1845.

Az Tekintetes Úrnak kész szolgálja  
Gr. Buttler János”

Mikszáth Kálmán *Különös házasságának* terjedelmes irodalma van, a megtörtént esemény szereplőiről is igen sokat tudunk. Még a közelmúltban is születtek újabb írások a regény hőseiről és helyszínéről, mint például Franz Otto Roth 1983-ban Grazban megjelent munkája a *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs*ban, mégis úgy érezzük, az itt közölt dokumentumok rávilágítanak Buttler János életének utolsó szakaszára, valamint özvegyének 1845 utáni, kevésbé ismert életére, még mindig újat mondva a témáról, előtérbe hozva ugyanakkor egy elfelejtett párdányi negvennyolcast, Bogdanovich Vilibaldot.